

Mendrei Ernő

A BÉCSI UTÓKONFERENCIA

Az európai együttműködés és biztonság egyes problémái

Történelmi szimbólumokra és összehasonlításokra nyújt alkalmat a helyszínen járt tudósító számára az a tény, hogy az európai együttműködési és biztonsági értekezlet harmadik utótalálkozója november 4-e óta Bécsben, a patinás külsejű és hangulatú Hofburg-palota egyik szárnyában ülésezik, ahol még 1958-ban korszerű konferencia központot rendeztek be. A külügyminiszteri szintű nyitányra az egykori híres bálteremben, abban a Festsaalban került sor, ahol több mint másfél évszázaddal ezelőtt a Bécsi Kongresszus előkelőségei szórakoztak és táncoltak (az üléseket a szomszédos Ballhausban tartották, ahol ma a szövetségi kancellár hivatala van). A pompás színtér ugyan azonos volt, a történelmi és a politikai háttér azonban mégis jelentősen különbözik a XIX. század elején és a XX. század utolsó negyedében.

A bécsi kongresszuson négy-öt nagyhatalom osztozkodott a napóleoni háborúkban szerzett zsákmányon és döntött Európa sorsáról, míg a mostani bécsi konferencián a két nagyhatalom mellett valamennyi európai ország (Albánia kivételével) képviselői tárgyalnak egyenrangúan kontinensünk biztonságosabb jövőjéről. Az 1814. október 1-én megnyílt bécsi kongresszus küldöttei valóban sokat táncolhattak, ha olyan szállóige született róluk, hogy „a kongresszus nem halad előre, hanem csak egy helyben táncol”. A házigazda Metternichnek és a legyőzött Franciaországot képviselő Talleyrand-nak köszönhetően azonban 1815. június 9-ig mégis befejezte munkáját és átrajzolta az akkori Európa térképét. Hogy a most folyó utókonferencián a miniszterek hazautazása után a Bécsben maradt állandó küldöttségvezető-diplomaták hova járnak táncolni, nem tudjuk, de hogy ez a találkozó is elnyúlik legalább 1987 derekáig, az már bizonyosra vehető, úgyhogy a cinikusabb megfigyelők máris „a türelem konferenciájának” keresztelték el a bécsi Európa-értekezletet.

Helsinki előtt és után

Félretéve azonban a bizarr vagy komolyabb hasonlatokat, joggal állapíthatjuk meg, hogy a több mint egy évtizeddel ezelőtt, Helsinkiben megrendezett európai együttműködési és biztonsági értekezlet — amelyre a magyar nyelvben még nem született olyan rövidítés, mint a KEBS a szerbhorvátban, a KSZE a németben vagy az angol CSCE, feltételelesen azonban nevezzük EEBÉ-nek — kivételes jelentőségű esemény volt a két világháború dúlta ókontinens történelmében. Az európai országok, valamint az Egyesült Államok és Kanada állam-, illetve kormányfői által 1975. augusztus 1-jén aláírt helsinki zárónyilatkozattal pedig olyan történelmi okmány született, amely tartalmazza az európai béke, biztonság és együttműködés egyetemes és tartós elveit és szavatolja minden aláíró ország egyenrangúságát és együttes felelősségét a kitűzött célok eléréseért folytatott tevékenységben.

Egy évtized még túl rövid időszak, hogy végső ítéletet hozzunk arról, ezek a célok mennyire voltak reálisak, milyen mértékben valósultak meg, és mennyire kerültünk közelebb a Helsinkiben megálmodott vízióhoz. A leglényegesebb azonban, hogy az európai együttműködési és biztonsági értekezlet ma már az európai országok nélkülözhetetlen fórumává, egyfajta intézményesített folyamattá vált. Nem árt ezen a helyen röviden emlékeztetni a Helsinki előtt és óta megtett útra, hogy reálisabbak legyünk az EEBÉ mai értékelésében és a mostani, immár harmadik utókonferenciához fűződő reményekben is.

Az európai együttműködési és biztonsági értekezlet összehívását először még húsz évvel ezelőtt a Varsói Szerződés tagállamai kezdeményezték bukaresti deklarációjukban, majd 1969-ben Budapesten fogalmazták meg következő felhívásukat, aminek eredményeként meg is kezdődtek a helsinki konferencia összehívásának hosszan tartó és nehéz előkészületei. Kezdetben a Varsói Szerződés szorgalmazta jobban az összeurópai értekezlet megtartását, elsősorban azzal a céllal, hogy azon szentesítsék a II. világháború után kialakult politikai és területi állapotokat Európában.

A nyugati tömb, az Atlanti Szövetség országai először idegenkedtek és különböző feltételekhez kötötték a helsinki konferencia összehívását. Elsősorban az emberi jogok kérdését élezték ki a Szovjetunióval és szövetségeseivel szemben és a kelet-európai rendszerek úgynevezett liberalizálását forszírozták, abban a reményben, hogy ily módon mégiscsak lehet valamelyest változtatni a kontinens politikai, gazdasági és területi status quóján. Persze ezek a törekvések a másik fél erélyes ellenállásába ütköztek, a két nagyhatalom viszonyának javulása és a SALT—I egyezmény aláírása a Szovjetunió és az Egyesült Államok között azonban jótékonyan befolyásolta a helsinki csúc előkészületeit is és 1975 nyarán sikerült tető alá hozni az európai együttműködési és biztonsági értekezletet.

A Helsinki óta eltelt évtized azonban nem volt mentes a megtorpa-

násoktól, sőt az egészen hidegháborús töltetű konfrontációtól sem. Az európai együttműködési és biztonsági folyamat minden pozitív hatása ellenére sem tudta feloldani a tömbellentéteket és nem tudta megakadályozni a sokat emlegetett détenté, az enyhülés hanyatlását sem, életerejét és létjogosultságát azonban bebizonyította a válságos időszakokban is, és a megosztott Európa, a Kelet és Nyugat közötti párbeszéd fenntartásának pótolhatatlan tényezője, a Helsinki Alapokmány pedig az európai országok magatartásának fokmérője lett.

Belgrád — Madrid — Bécs

A Helsinkiben lefektetett pozitív elvek fenntartásában és gyakorlati alkalmazásában fontos szerepet játszottak az úgynevezett utótalálkozók, amelyeknek elsődleges feladata volt megvizsgálni, hogyan valósulnak meg a helsinki záróokmány rendelkezései, illetve hogy újabb ösztönzést és lendületet adjanak az európai biztonság és együttműködés egyre terjedő és elmélyülő folyamatának. Az első ilyen utóértekezletre Belgrádban került sor 1977/78-ban, éppen abban az időben, amikor a tömbök viszonya ismét kiéleződött, különösen a már említett emberi jogok kérdésével kapcsolatban. Ilyen feltételekben a belgrádi találkozó nem hozhatott különösebb sikert, de a kudarcot sikerült elkerülnie azzal, hogy több építő jellegű javaslat született a záróokmány alkalmazására és az egész európai együttműködési folyamat kiterjesztésére és felgyorsítására. Ezenkívül néhány szervezési és procedurális kérdést is tisztáztak Belgrádban a további európai találkozók és tanácskozások jellegét illetően.

Az 1980-ban Madridban megkezdett második utókonferencia légköre és nemzetközi körülményei még kedvezőtlenebbek voltak, mint Belgrád előtt. Afganisztán, Lengyelország és a dél-kórei utasszállító gép szovjet részről való lelövése miatt a végsőkig megromlott a két nagyhatalom viszonya. A találkozó három évig elhúzódott, és csak úgy sikerült a „tervezett” időben befejezni, hogy a madridi konferencia-központban megállították az órákat, amíg nem született meg a zárómegállapodás. Hogy Madridban sikerült átvészelni az Európa-értekezlet eddigi legsúlyosabb válságát, abban rendkívül jelentős szerepet játszottak az európai semleges és el nem kötelezett országok, amelyek ekkor kapták a két tömb közötti „hídverők” elnevezést. Konstruktív és kitartó erőfeszítéseik révén sikerült végül is megállapodni egy olyan kiegyensúlyozott és mindkét tömb számára elfogadható záróokmányban, amely szavatolta az európai együttműködés folytonosságát, sőt konkrét döntést is hoztak egy európai biztonság- és bizalom erősítő és leszerelési konferencia összehívásáról Stockholmban.

A Hofburgban november elején megkezdett harmadik utótalálkozó „nemzetközi körítése” sokkal kedvezőbb, mint a belgrádi és madridi konferenciáé volt, ami persze nem jelenti azt, hogy a bécsi értekezlet

mentes lesz minden ellentmondástól és buktatótól. A nagyhatalmi párbeszéd felújult, folyamatossá vált, nem reagál minden kedvezőtlen vagy a másik fél számára előnytelen lépésre és, ha néha zakatolva is, a détenté szerelvénye azért tovább halad. A reykjavíki csúcs karnyújtásnyira hozta egy átfogó leszerelési megállapodás lehetőségét, az utolsó pillanatban azonban a cél előtt megtorpantak a nagyok, talán azért is, mert az „adok-veszek” stílus és szempont túlságosan is felülkerekedett Reagan és Gorbacsov tárgyalásain.

A reykjavíki csúcs felemás kimeneretele és különböző értelmezése a két nagyhatalom részéről (a Szovjetunió több pozitívumot lát benne a jövőre nézve, mint az Egyesült Államok) rányomta bélyegét a bécsi utókonferencia miniszteri nyitányára is, ahol Shultz és Sevardnadze beszéde nem mellőzte a polemikus, illetve csalódott hangvételt és a kölcsönös szemrehányást az izlandi találkozó „keserű utóíze” miatt. Ha még elmondjuk, hogy a Hofburg környékén a különböző disszidens-csoportok egész serege tanyázott a miniszteri találkozó alatt, és hogy egyesek közülük a konferencia-terembe is bejutottak és az amerikai külügyminiszterrel le is kezeltek, akkor láthatjuk, hogy a bécsi találkozó sem független a két tömb közötti propagandaháború melléktermékeitől. Szerencsére a külügyminiszterek felszólalásainak többsége mellőzte a tömbkonfrontációs tónust és kifejezett volt az a törekvés, hogy az európai együttműködési és biztonsági értekezletnek számos új javaslattal adjanak minél nagyobb dinamizmust és életerőt.

A három „kosár” váltakozó súlya

Az 1987 derekáig tartó bécsi utókonferencia elsődleges feladata lesz, mint mondtuk, hogy felmérje az európai alapokmányának nevezett helsinki zárórendelkezések megvalósulását, azaz hogy megvizsgálja, mennyire teltek meg vagy fogytak ki a helsinki „kosarak”, ahogyan az újságírók és a diplomaták keresztelték el a három csoportba osztható helsinki határozatokat. Az első „kosár” a politikai viszonyok és biztonság területét, a második a gazdasági együttműködést, a harmadik pedig az úgynevezett emberi jogok és a kulturális meg tudományos kapcsolatok kérdéseit öleli fel.

Ezeknek a „kosaraknak” a tartalma és súlya nem volt azonos az EEBÉ folyamatának minden szakaszában. Így például kezdetben a Szovjetunió és a keleti tömb országai a legnagyobb jelentőséget és figyelmet az első kosárnak szentelték, és azt igyekeztek minél jobban megpakolni, mert ennek a kosárnak a teljességében látták a legbiztosabb zálogát a jelenlegi európai politikai, biztonsági és területi állapotok megőrzésének. A Nyugat ezzel szemben túlságosan is lovagolt a harmadik kosár tartalmán, azaz az emberek és a szellemi javak szabad cseréjén, amivel a keleti tömb nyitását próbálták kieszközölni a külvilág felé és a zsidó származású polgárok szabadabb kivándorlását a Szovjetunióból.

Az első kosár politikai rekesze már a helsinki alapokmány aláírásának évében jelentősen megtelt a lengyel—nyugatnémet egyezmény és az olasz—jugoszláv határszerződés aláírásával. Ugyancsak Helsinki pozitív szellemének tulajdonítható a német-közi kapcsolatok és más kisebb európai viszályok rendezése is, amelyek tettekkel erősítették az európai együttműködésnek a finn fővárosban lefektetett elveit. Az első kosár katonai-biztonsági tartalma azonban már sokkal szerényebb volt a politikai csomagnál, az egymás közti bizalom fokozatos javulása azonban mégis lassan egyengette egy leszerelési konferencia összehívásának a gondolatát, és a madridi utókonferencián erről megállapodás is született.

Az 1984 januárjában, Stockholmban megkezdett és több mint két évig tartó biztonság- és bizalomerősítő és leszerelési konferencia biztató eredményeket hozott, ha nem is a teljes leszerelés, de legalább a fegyverzetellenőrzés és a csapatmozdulatok meg a hadgyakorlatok kölcsönös bejelentése terén. Igaz, mondhatná a szkeptikus megfigyelő, ma Európában több pusztító fegyver van felhalmozva, mint a helsinki folyamat kezdetén, és az európai országok költik el a fegyverkezésre fordított összeg 80 százalékát a világon, mégis nagy eredmény, hogy Európában az utóbbi évtizedben sehol sem sértették meg a békét vagy valamely ország területi integritását, és több mint száz hadgyakorlatról tájékoztatták egymást a helsinki okmányt aláíró országok.

Míg az európai együttműködési folyamat keretében így megszülettek legalább a fegyverzetcsökkentés- és ellenőrzés első csírái, a két tőmb között már hosszú évek óta, szintén Bécsben folyó közép-európai haderőcsökkentési tárgyalások eddig nem hoztak semmi konkrét eredményt. Ezért javasolták többen is a most folyó utókonferencián a Hofburgban, hogy ezeket a tárgyalásokat is vonják az EEBÉ esernyője alá, és hogy a bécsi utótálalkozó után minél előbb rendezzék meg a stockholmi bizalomerősítő és leszerelési konferencia folytatását, vagy második szakaszát, ami már tulajdonképpen csak formai vagy procedurális kérdés. A lényeg a Stockholmban kialakult jó légkör és kezdeti siker továbbvitele és kamatoztatása.

Az emberi jogok kérdése

Nem mondhatjuk azonban, hogy csak a helsinki első kosár tartalmaz biztató eredményeket, és hogy a sokat vitatott harmadik kosár teljesen üres maradt. Az emberi jogok körüli hosszú huzavonák és időnként heves konfrontáció ellenére ezen a téren is megtört a hidegháborús jégpáncél. A Szovjetunió meggyorsította zsidó származású polgárai Izraelbe és az Egyesült Államokba való kivándorlási kérvényeinek elbírálását, megkönnyítette az idegen állampolgárokkal való házasságok megkötése körüli formásokat, a különélő családtagok egyesítésének procedúráját és általában liberalizálta a szovjet polgárok külföldi utazásait. A hetvenes évek végén és a nyolcvanas évek elején ugyancsak nagymér-

tékben hozzájárult a Kelet és a Nyugat közötti emberi kapcsolatok javításához a két német állam polgárai kölcsönös látogatásainak ugrás-szerű növekedése.

Az emberi jogok kérdése mindenestre továbbra is a Kelet és a Nyugat viszonyának és az európai együttműködési folyamatnak egyik érzékeny területe és egyik legnehezebb próbatétele marad, amelyen a nagyhatalmi kapcsolatok alakulásától függően nincsenek kizárva az újabb oszcillációk. A bécsi utókonferencia feladata lesz, hogy ezt a problémakört, emóciómentesen, visszaterelje a Helsinkiben lefektetett alapelvekhez. Az emberi jogokról folytatott vitákban ugyanis nem lenne szabad szem elől téveszteni, hogy ezeknek a jogoknak az érvényesítését nem lehet csak egyoldalúan megkövetelni a másik féltől, mert a jugoszláv szövetségi külügyi titkár szavaival élve „nincsen olyan ország, amely nem tehetne többet ezen a téren a saját háza táján”.

A humanitárius kérdéseket nem lehet leszűkíteni egy ország polgárai utazási vagy kivándorlási lehetőségeire, hanem sokkal szélesebb körben kell felölelni a polgári szabadság, a gazdasági és szociális, valamint a kisebbségi jogok területét is. Szerencsére mindinkább felülkerekedik mindkét tömb részéről az a felismerés, hogy egymás társadalmi rendszerét nem lehet erőszakkal megváltoztatni, hanem inkább egymás alaposabb megismerésére és jobb megértésére kell törekedni, tehát sokkal célszerűbb javítani a kölcsönös bizalmat és szabadabbá tenni az anyagi és szellemi javak cseréjét. Figyelmet érdemel a Szovjetunió azon indítványa, amelyet Sevardnadze külügyminiszter terjesztett elő bécsi beszédében, hogy Moszkvában rendezzenek külön tanácskozást az emberi jogok érvényesítéséről. A megváltozott és e tekintetben realisabb légkörben remény van arra, hogy a bécsi konferencián ezt a kérdést higgadtan és körültekintően kezelik, mint az előző két utótalálkozón, és hogy újabb előretörés következik be a már eddig is kedvezően fejlődő kulturális javak cseréjében és a tudományos együttműködésben, hisz a kapcsolatoknak ez a területe is a sokat emlegetett harmadik kosárhoz tartozik.

A politikai-biztonsági első kosár egyre tartalmasabb súlya és az emberjogi-humanitárius kérdéseket meg a szellemi javak cseréjét tartalmazó „harmadik kosár” lassú feltöltődése reményt ébreszt a majdnem teljesen üres második kosár súlyának gyarapítására is, mert a gazdasági kapcsolatok terén az európai együttműködési folyamat eddigi eredményei jóval lemaradnak a reális lehetőségek és szükségletek mögött. Mintha az első és a harmadik kosár mérlegelése körüli licitálásban az európai országok megfeledeztek volna a második kosár nagyon is fontos tartalmáról. Ez egyrészt egyoldalúságot és zavart okoz a helsinki záróokmány egészének kiegyensúlyozott életre keltésében, másrészt megfosztja az európai enyhülés és együttműködés folyamatát egyik legelemibb és legéltetőbb részétől.

Az európai országok gazdasági együttműködésének sokoldalú fejlesztése kelet—nyugat és észak—dél irányban is nemcsak kedvezően hatna

valamennyi ország anyagi fejlődésére, hanem hozzájárulna a fejlettek és fejlődőek közötti szakadék és a két tömb közötti megosztottság áthidalásához is. Nem véletlen ezért, hogy a bécsi utótalálkozó eddigi munkájában a legtöbb konkrét kezdeményezés éppen a gazdasági kapcsolatok intenzívebb fejlesztésére vonatkozóan hangzott el. Így a résztvevők javasolták összeurópai tanácskozások megszervezését a technológia átviteléről, a környezetvédelemlről, az alternatív energiaforrásokról, a kereskedelmi kapcsolatokról, az ipari kooperációról, a szállítási együttműködésről stb. Mindez jó és biztató jelnek tekinthető, hogy a félig üres második kosár tartalma is „súlyosabb” és változatosabb lesz.

Az EEBÉ és a nagyhatalmak

A bécsi utókonferencia biztató kezdete és a kedvező nemzetközi légkör ellenére is még sok akadály merülhet fel az európai biztonság és együttműködés folyamata előtt. Ezzel kapcsolatban a megfigyelők és az EEBÉ jó ismerői különösen három veszélyre hívják fel a figyelmet. Az első, hogy a nagyhatalmak az EEBÉ-t továbbra is egymás közti konfrontációjuk egyik színteréül használják fel és igyekeznek azt alárendelni taktikai-propaganda vetélkedésük érdekeinek. A másik veszély, hogy a nagyhatalmak elveszítik érdekeltségüket az EEBÉ iránt és megpróbálják a nemzetközi politika peremére szorítani, amivel ezt a multilaterális összeurópai vállalkozást vegetálásra és lassú kimúlásra ítélnék. A harmadik buktatója lehet az európai együttműködési és biztonsági értekezletnek, ha folytonossága és a helsinki elvek érvényesítése, valamint gyakorlati alkalmazása helyett egyfajta diplomáciai rutinná és rituálévá válna, amely képtelen változtatni az európai viszonyokon.

Ezek a veszélyek és félelmek, amelyek az EEBÉ jövőjével kapcsolatban felmerülnek, nem alaptalanok és nem is a kishitűség vagy az elméleti okoskodás diktálja őket, hanem a Helsinki óta szerzett tapasztalatokból adódnak. Mert az elmúlt évtizedben volt rá példa, hogy a nagyhatalmak az EEBÉ szószékét a kölcsönös vádaskodásra és poényszerzésre használták fel, mint ahogy a második és különösen a harmadik buktató sem lehet kizárni, hisz az EEBÉ már így is sokszor az ENSZ nehézkes diplomáciai gépezetére hasonlít, amelyben sokszor fontosabb szerepelni (elsősorban a hazai közvélemény miatt), mint valami konkrétat javasolni vagy tenni. Ezzel szemben vannak olyan vélemények is, mint azt egyik legtekintélyesebb diplomatánktól hallottuk, hogy „az európai együttműködési és biztonsági értekezlet egyedülálló folyamat az emberiség történelmében, hiszen az ENSZ-en kívül az EEBÉ az egyetlen fórum, ahol különböző társadalmi rendszerű, nemzetközi helyzetű és gazdasági erejű országok egyenrangúan vesznek részt és tárgyalnak, azonos jogokkal és felelősséggel”.

A bécsi utókonferencia résztvevői, az értekezlet eddigi munkájából ítélve, tudatában vannak azoknak a veszélyeknek és buktatóknak, ame-

lyek az EEBÉ-t fenyegetik és ezért nem egy felszólalásban hangzott el a figyelmeztetés, hogy Európa ugyan rendkívül érdekelt a nagyhatalmi párbeszéd eredményes folytatásában, az EEBÉ azonban mégsem lehet a nagyhatalmi viszony függvénye, és nem is szorulhat a nagyhatalmi dialógus peremére, hanem „egy új európai valóság hírnöke kell hogy legyen megosztott kontinensünkön”.

Az európai együttműködés és biztonság állapotára azonban továbbra is rányomja bélyegét a két nagyhatalom viszonyának alakulása és az általános nemzetközi helyzet. Ez olyan valóság, amelyet mindig szem előtt kell tartani az EEBÉ értékelésekor. Miért ne lehetne azonban ezt az összefüggést megfordítani? — tette fel a kérdést az egyik semleges európai ország külügyminisztere Bécsben, és miért ne lenne az európai együttműködés és biztonság erősödése az enyhülés és a nagyhatalmi viszony javulásának előfeltétele?

Hídépítők a két tömb között

Európa megosztottságának áthidalásában fontos szerep jut a kontinens semleges és el nem kötelezett országainak, amelyek már az EEBÉ eddigi egy évtizedes folyamatában kiérdemelték a „hídépítők” elnevezést a két katonai-politikai tömb között. Ausztria, Ciprus, Finnország, Jugoszlávia, Lichtenstein, Málta, San Marino, Svájc és Svédország, az európai „kilencek”, különösen a madridi konferencián és után rendkívül sokat tettek az EEBÉ bipolarizációjának megakadályozása és folytonosságának szavatolása érdekében. Az európai semleges és el nem kötelezett országok jól összehangolt és együttes fellépésükkel nemcsak a „hídverő” közvetítő szerepét töltik be, hanem konstruktív és kiegyensúlyozott javaslataikkal nagyban hozzájárulnak az EEBÉ hatékonyságának növeléséhez is.

Az el nem kötelezett és semleges országok kezdettől fogva hangsúlyozták, hogy az európai együttműködés, bizalom és biztonság erősítése szempontjából rendkívül lényeges, hogy a helsinki záróokmány rendelkezései egészében valósuljanak meg, mert mind a három „kosárnak” (politikai együttműködés és biztonság, gazdasági kapcsolatok és emberi jogok) a tartalma egyformán fontos, ha a végső cél valóban Európa tömbmegosztottságának, ideológiai, politikai és gazdasági válaszfalainak a ledöntése. A semleges és el nem kötelezett országok honosították meg az EEBÉ eddigi szakaszaiban a hosszú és nehéz viták toleráns légkörét és az egyöntetű határozatok meghozatalához szükséges demokratikus véleményeztetés munkamódszerét.

Tito elnök mondta még a helsinki csúcsertekezleten elhangzott beszédében, hogy „az álláspontok türelmes egyeztetése és valamennyi résztvevő érdekeinek figyelembevételével, a konszenzus alapján, az egyedüli mód, hogy mindenki számára elfogadható és hasznos határozatok szülessenek, mert az, ami közös az európai népek érdekeiben, olyan való-

ságot jelent, amely legyőzheti a szűkkeblűséget és elháríthatja a különböző korlátokat”.

Nyilvánvaló, hogy Európa megosztottsága nem hidalható át csak szép szavakkal és jól megfogalmazott határozatokkal, mint ahogy a nukleáris fegyvereket sem tüntethetik el a kontinensről a diplomáciai konferenciák, az európai együttműködési és biztonsági értekezlet azonban ma már olyan szerteágazó és feltartóztathatatlan, szinte intézményesített folyamat, amelynek nincs alternatívája Európa népei számára. Ha másfél évszázaddal ezelőtt a bécsi kongresszuson a kontinens országai és népei csak tárgyai és játékszerei voltak a nagyhatalmi alkudozásnak, most történelmi esélyük van arra, hogy maguk döntsenek saját sorsukról, együttes életükről és kölcsönös érdekeiket szolgáló egyenrangú együttműködésük feltételeiről.

A bécsi utótálálkozó — amely az ősszel a Hofburg ódon falai között kezdte meg tanácskozását, és 1987 tavaszán valószínűleg átköltözik a Duna túlsó partján épült szupermodern új konferencia-központba, ahol a tervek szerint július 15-én fejezi be munkáját — a helsinki záróokmány időálló és ma is érvényes meghagyásai alapján, jelentős ösztönzést adhat az európai biztonság és együttműködés mind szerteágazóbb folyamatának. A végső sikerhez azonban sok politikai türelemre és diplomáciai kitartásra lesz szükség, mert mint Vranitzky szövetségi kancellár mondta a bécsi konferenciát megnyitó beszédében, Bertha von Suttner osztrák Nobel-díjas írónőt idézve: „Nem lehet nevetni összeszorított fogakkal és kezet nyújtani egymásnak ökölbe szorított kézzel.”